

Sulukule Gönüllüleri Derneği

Atölyelere yönelik
**İZLEME DEĞERLENDİRME
RAPORU**

2022

İÇERİK

ÖNSÖZ

ARAŞTIRMANIN TASARIMI

Yöntem

Etik

OYUN VE ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ İLİŞKİSİ

Mevcut Durum ve İhtiyaçlar

Değişim Teorisi

Atölyeler

BULGULAR

İletişim

Duygular

İhtiyaçlarını keşfetme

Uyum

Katılım

Beceri ve Sorumluluk

İletişim

SONUÇ

ÖNERİLER

ÖNSÖZ

Bu rapor SGD'nin uyguladığı masal, sosyal duygusal öğrenme, ritim, dijital okur-yazarlık, spor beden hareketi atölyelerine dair hedeflerinin güçlü ve geliştirilebilir yanlarının ortaya konması, faaliyetlerin etkisinin ortaya çıkarılabilmesi ve gelecekte yapılacak projeler için öneriler geliştirilebilmesi amacıyla hazırlandı.

Eylül 2021-Ağustos 2022 döneminde gerçekleşen atölyeler, Federal Alman Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı (BMZ) ve Avrupa Birliği'nin İnsani Yardım Operasyonları birimi (ECHO) müşterek finansmanıyla, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), Dalyan Vakfı, Empower Vakfı ve Sivil Toplum için Destek Vakfı'nın finansal destekleri ile tamamlandı. Desteklerinden ötürü kendilerine teşekkür ederiz.

6-18 yaş grubundan toplam 125 çocukla pandemi koşullarının elverdiği ölçüde düzenli olarak masal, oyun, spor-beden hareketi, fotoğraf, sosyal duygusal öğrenme, hip-hop atölyeleri ve akademik destek; toplam 100 kadınla Hayat Dolu Buluşmalar, veli akademileri, psiko-sosyal destek ve uyum atölyesi yapıldı.

Projenin tüm aşamalarına 21 saha çalışanı, gönüllü ve uygulayıcı eşlik etti. Her birine teşekkür ederiz. Atölyelere dahil olup, görüş ve önerilerini tüm açıklığı ile bizimle paylaşan bütün katılımcı çocuklar da ayrıca bir teşekkürü hak ediyor.

Sulukule Gönüllüleri Derneği

ARAŞTIRMANIN TASARIMI

Yöntem

Bu rapor hazırlanırken niteliksel araştırma yöntemlerinden yararlanıldı.

Atölye uygulayıcıları ve gönüllüleri tarafından, atölyeler tamamlandıktan sonra bir değerlendirme formu dolduruldu. Değerlendirme formunun açık uçlu sorulardan oluşması, formu dolduran kişinin kendi düşünce ve tespitlerini yazabilmesine imkân verdi. Soruların değişim hedeflerini düşündüren sorular olmasına dikkat edildi. Ayrıca atölyelere katılan çocuklarla birebir görüşmeler yapıldı.

Çalışmanın en belirgin kısıtı Covid-19 salgını nedeniyle atölyelerin kısmen çevrimiçi ortamda gerçekleşmesi, bu nedenle de teknik donanıma sahip olamayan çocuk ve kadın grubuna erişilememiş olmasıdır.

Etik

SGD, çocuklarla yürüttüğü bütün çalışmalarında Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BM ÇHS) başta olmak üzere ulusal ve uluslararası insan hakları standartlarını temel alır. Bu raporun etik çerçevesi oluşturulurken BM ÇHS'nin dört temel ilkesi (ayrım gözetmeme, çocuğun öncelikli yararı, katılım ve yaşama ve gelişiminin desteklenmesi) ve Amerikan Psikoloji Derneği (American Psychological Association-APA) çocuk katılımcılarla yürütülecek çalışmalar için hazırladığı etik ilkeler dikkate alındı. Araştırma etiğinde en önemli husus, katılımcı (yetişkin, çocuk ya da hayvan) üzerinden yarar sağlamama ve ona zarar vermemedir.¹ Tüm görüşmelerde ve raporlaştırma aşamasında bu ilke temel alındı.

Gizlilik ilkesi gereği, katılımcıların kimlik ve iletişim bilgileri SGD'de saklıdır. Rapor boyunca herhangi bir katılımcının kimliğini belli edecek hiçbir alıntıya yer verilmedi. Görüşmeye başlamadan önce, görüşülen çocuğa ve bakımverene araştırma hakkında bilgi verildi, katılım konusunda sözlü onayları alındıktan sonra randevu oluşturuldu. Çocuklarla görüşmeleri yapan kişilerin doğrudan çocuklarla ilişkilenen ve birebir tanışıklığı olan kişiler olmasına özen gösterildi. SGD'nin Çocuk Güvenliği Politika ve Prosedürleri² belgesinde değinildiği gibi, çocukların olası risklerden korunması ve çalışmalarda tüm haklarının yaşama geçmesi için azami çaba gösteriyor.

¹ Araştırma etiğine dair maddeler ve bu maddelere dair geniş açıklamalar Amerikan Psikoloji Derneği (American Psychological Association-APA) tarafından ilk kez 1953 yılında "Ethical Standards Of Psychologists" adıyla yayımlanmış, 2017'de yapılan güncelleme ile "Ethical Principles Of Psychologists And Code Of Conduct" adıyla bir kitapçık yayımlanmış ve etik konusunu 5 maddede toplamıştır. Çocuk gelişimi araştırmaları topluluğu (Society for Research in Child Development-SRCD) özellikle çocuk katılımcılarla yürütülecek çalışmalar üzerinde durarak bu 5 madde üstünden temellendirilmiş ve genişletilmiş 16 maddelik bir etik raporu paylaşmıştır. Detaylı bilgi için: <https://www.srkd.org/about-us/ethical-standards-research-children> ve <https://www.apa.org/ethics/code/ethics-code-2017.pdf> adreslerine bakılabilir.

² <http://www.sulukulegonulluleri.org/images/yayinlarimiz/cocuk-guvenligi.pdf>

OYUN VE ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ İLİŞKİSİ

Mevcut Durum ve İhtiyaçlar

2020 yılının Mart ayında resmi olarak Covid-19 salgınının sebep olduğu kapanma ve kısıtlılıklar, çocukların uzun süre okullarından uzak kalmasına, beraberinde akran desteğinden, oyun ve sosyalleşme imkanından uzaklaşmasına yol açtı. SGD'nin de aralarında bulunduğu 4 kurumun eşgüdüm halinde bir yıldan uzun bir zaman boyunca sürdürdüğü "Covid-19 sürecinde İstanbul'un Farklı Yerlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması" izleme çalışmasının sonuçları da, dezavantajlı ve özel önlemle desteklenmesi gereken çocukların haklarına erişimde yaşadıkları eşitsizlikleri ve yaşanan karantinalarda en fazla etkilenen grup olduğunu ortaya koydu.³ UNICEF'in yaptığı bir açıklamaya göre, "dünya çapında 18 yaşından küçük çocukların ve gençlerin yüzde 99'u (2,34 milyar çocuk) salgın nedeniyle hareketlerinin bir şekilde kısıtlandığı 186 ülkeden birinde yaşıyor.⁴

Çocukların okuldan uzak kalması, yalnızca akademik anlamda değil, gelişim süreçlerini etkilemesi bakımından da endişeleri doğurur. SGD'nin yaptığı bir başka saha araştırmasında, bu kaygı bakımverenler ve okul psikolojik danışmanları tarafından da dile getirildi.⁵

Benzer şekilde, "Covid-19 sürecinde İstanbul'un Farklı Yerlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması" çerçevesinde yapılan görüşmelerde, çocukların oyun oynamasını, onun iyiliği, sağlığı ve gelişimi açısından taşıdığı temel önemin yeterince anlaşılamadığı ifade edildi. Dışarıya çıkmalarının kendilerinden bağımsız bir şekilde kısıtlanması, sokakla ve akranlarıyla temas kuramamalarının çocukları oldukça zorladığı belirtildi.⁶

Bu raporda da sıkça anılan bir kavram olan "çocuğun iyi olma hali (child well-being)" yaklaşımı "çocuğun yaşam kalitesini ve memnuniyetini ön plana alan ve belirlenmeye çalışılan temel göstergeler çerçevesinde yapabilirliklerini arttırmayı hedefleme" şeklinde tanımlanabilir.⁷ Bu raporda, UNICEF'in araştırmasından referansla, ders dışı faaliyetlere katılım, akran ilişkileri, katılım hakkı gibi öznel iyi olma haline odaklanıldı.

Bu rapora konu olan atölyeler, özellikle Covid-19 salgınında hem okullarından dolayısıyla akran desteğinden, hem de fiziksel, sosyal ve bilişsel becerilerini geliştirmeyi hedefleyen atölyelerden uzak kaldıkları dönemde, çocukların iyi olma halinin oyunla desteklenmesi ihtiyacından ortaya çıktı.

³ <http://covid19cocukhaklariizleme.org/uploads/pdf/d21d7117bcfcf2979b2d2d8438ba42ef.pdf>

⁴ "UNICEF: Çocukların Salgının Gizli Mağdurları Olmasına İzin Vermeyelim", bianet, 10.Nisan.2020, <http://bianet.org/bianet/print/222758-unicef-cocuklarin-salginin-gizli-magdurlari-olmasına-iz-in-vermeyelim> Erişim tarihi:

⁵ Sulukule Gönüllüleri Derneği, "Normal! Derslerin Olduğu Bir Yer İşte...": Çocukların Gözünden Okul ve Oyun Araştırma Raporu, Haziran 2021.

⁶ <http://covid19cocukhaklariizleme.org/uploads/pdf/d21d7117bcfcf2979b2d2d8438ba42ef.pdf>

⁷ <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/%C3%A7ocuklar%C4%B1n-g%C3%B6z%C3%BCnden-%C3%A7ocu%C4%9Fun-iyi-olma-hali-alanlar%C4%B1n%C4%B1n-ve-g%C3%B6stergelerinin-tan%C4%B1mlanmas%C4%B1>

Değişim Teorisi

Sosyal etki öğrenmek, harekete geçmek ve hesap verebilir olmak için ölçülür. Değişim teorisi ise sosyal etki çerçevesinde kurumun çizdiği yol haritasıdır. Değişim teorisi içinde yer alan nihai amaç kavramı, ulaşılmaya çalışılan ya da katkı yapılmak istenen uzun döneme yayılan geniş kapsamlı değişimleri ifade ederken, amaç ise toplumsal değişimleri içerir.⁸

SGD'nin pandemi dönemi için belirlediği değişim teorisi, aşağıdaki gibi şemalaştırıldı.

Nihai amaç: Çocukların ve kadınların iyi olma halini desteklemek		
Amaç: 6-18 yaş grubu çocukların ve kadınların atölyeler aracılığıyla ile fiziksel, sosyal ve bilişsel anlamda güçlendirilerek iyi olma hallerinin desteklenmesi		
Değişim	Değişim Hedefi	Göstergeler
Çocuklar ve kadınlar: İyi olma halinin artması	İletişim (çocuk çalışmaları)	(a) çocukların kendini ifade etme biçimleri (b) çocukların söz alma biçimleri ve sıklıkları
	Duygular	(c) çocukların duygularından bahsetmeleri
	İhtiyaçlarını keşfetme	(d) çocukların günlük hijyen ve kişisel bakımına dikkat etmeleri (e) çocukların ihtiyaçlarını (fiziksel ve duygusal) ifade etmeleri (f) çocukların gelecek hayallerinden bahsetmeleri
	Uyum	(g) çocukların grup kurallarına dikkat etmeleri (h) çocukların kendinden farklı cinsiyet/etnik veya dilsel kimlikten akranlarına davranış ve iletişimleri
	Katılım	(i) çocukların değerlendirme bölümüne katılımları
	Beceri ve sorumluluk	(i) odaklı çalışması ve konuları takibi (j) dersle ilgili sorumluluklarını yerine getirmesi
	İletişim (kadın çalışmaları)	(aa) Kendini ifade etme biçimleri (bb) Söz alma biçimleri ve sıklıkları (cc) Eğitimle iletişimi

⁸ <https://kusif.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2018/02/KUSIF-Sosyal-Etki-Olcumlemesi-Kilavuzu.pdf>

Atölyeler

Atölyeler çocuğun iyi olma halini destekleyen ve SGD'nin 2016 yılından bu yana sahada uygulayıp çocuklardan aldığı öneriler ışığında güncellediği, Covid-19 salgınının getirdiği çevrimiçi atölye kurgusu için yeniden yorumladığı farklı temalarda oluşturuldu.

6-9 yaş grubu çocuklarla masal ve oyun atölyesi; 10-14 grubu çocuklarla yaş spor-beden hareketi, fotoğraf atölyeleri; 15-18 grubu çocuklarla yaş sosyal duygusal öğrenme, hip-hop atölyeleri ve akademik destek uygulandı.

Kadınlarla toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde kadın güçlendirme çalışmaları, kadının insan hakları ve hayata daha çok katılımını sağlamak amacıyla bilgilendirme ve uyum atölyeleri ile psiko-sosyal destek sağlandı.

SGD'nin atölye kurgusu içeriği ve toplam zamanı önceden belirlenmiş ve kapalı grup şeklinde uygulanır. Çalışmalara her hafta aynı katılımcı grup devam eder. Bu sayede haftalar geçtikçe katılımcılar üzerinde atölyelerin etkilerini izleme ve davranış değişikliklerini gözleme olanağı bulunur.

BULGULAR

Etki değerlendirme süreci boyunca toplanan veriler, değişim teorisinde belirlenen göstergeler çerçevesinde yorumlandı. Çalışmaların geneli için yaşanan en büyük zorluk, devam sorunu yaşanması oldu. Bu nedenle kimi değişimleri tam anlamıyla izlemek mümkün olamadı. Öte yandan, tüm çalışmaların ortak yönü gruptaki çocukların hemen hemen hepsinin kendilerini farklı yollarla ifade edebilmeleri oldu.

İletişim

Bu başlık altında, çocukların kendini ifade etme biçimleri ve söz alma biçimleri ve sıklıklarına dair göstergeler izlendi.

Hem masal hem spor-beden hareketi hem de bireysel destek çalışmalarına katılan öğretmenler ve gönüllüler, çalışmalar ilerledikçe çocukların kendilerini ifade etme biçimlerinde olumlu gelişmeler, ilerlemeler gözlediklerini anlattılar.

“Çocukların zamanla gönüllü kişiye aşına olmasının onları zamanla daha çok söz almaya, diyalog kurmaya ve kendilerini ifade etmek için istekli olmaya ittiğini gözlemliyorum.”

Gönüllü görüşü

“Çocuklarda söz alma sırayla konuşma zamanla oturdu, ilk başlarda çok karışıklık ve uğultu oluyordu sınıfta.”

Gönüllü görüşü

Atölyelerin ilk haftalarında yaşanan söz kesme davranışlarının, zamanla dinlemeye yönelik beceriye bıraktığı gözlemlendi.

Duygular

Bu başlık altında, çocukların duygularından bahsetmelerine dair göstergeler izlendi.

Duygulara ilişkin değişimler bazı atölyelerde daha net izlenirken, bazılarında bu konudaki izlere rastlamak için biraz daha zamana ihtiyaç olduğunun fark edildiği not edildi.

“Duygular üzerine yeterince çalışma fırsatı bulunamadı. Ancak rutin olarak atölye başında ve sonunda duygularını ve ihtiyaçlarını ifade edebilmeleri için alan açıldı.”

Eğitmen görüşü

Örneğin masal atölyesinde anlatılan masal üzerinden duygularını ve düşüncelerini ifade etme şeklinde ilerleme izlenirken, spor-beden hareketi atölyelerinde duyguların soyu kalması sebebiyle, çocukların duygularını ifade etmekte zorlandığı görüldü. Duygularını ifade etme becerisi anlamında kız çocuklarında daha geniş ifadelere rastlanabilirken, oğlan çocuklarında oldukça dar olduğu gözlemlendi.

İhtiyaçlarını keşfetme

Bu başlık altında, çocukların günlük hijyen ve kişisel bakımına dikkat etmeleri, ihtiyaçlarını (fiziksel ve duygusal) ifade etmeleri ve gelecek hayallerinden bahsetmelerine dair göstergeler izlendi.

“Özellikle beden üzerine odaklandığımız atölyelerden sonra bedenlerinin ihtiyaçlarından söz etmeye başladılar.”

Eğitmen görüşü

Atölyelere eşlik eden eğitmenler ve gönüllüler, çalışmalar ilerledikçe çocukların ihtiyaçlarını dile getirme becerilerinin arttığını, özellikle kız çocuklarının bu konularda daha özenli olduğu gözlediklerini söylediler.

Uyum

Bu başlık altında, çocukların grup kurallarına dikkat etmeleri ve kendinden farklı cinsiyet/etnik veya dilsel kimlikten akranlarına davranış ve iletişimlerine dair göstergeler izlendi.

“İlk atölyelerde neredeyse hiç konuşmayan, bir-iki cümle ancak söyleyen çocuklarda ilerleyen haftalarda söz almalarında ya da soru sorulduğunda cevap verme, göz kontağı kurma, atölye dışında selamlaşma atölyeyi heyecanla beklendiğini dile getirme gibi davranışlar gözlemledim. Grubun içerisinde baskın ve sürekli söz alan çocukta da bir adım geri durmak için kendini kontrol etme çabası oluşmaya başlamıştı.”

Eğitmen görüşü

“Dernekle bağı olan çocuklar oldukları için kuralları biliyorlardı, unuttuklarında birbirlerini uyardılar.”

Gönüllü görüşü

Eğitmenlerin hemen hemen tamamı atölyeler ilerledikçe çocukların birbirleriyle uyumlarında ilerleme gözlediğini, grup kuralları oluşturduktan sonra özellikle yazdıklarına dair özen

gösterme çabası içerisinde olduklarını, zamanla ders çalışma ve mola verme düzenine daha rahat uyum sağladığını, dikkatini daha uzunca süreler koruyabildiğini anlattılar.

“Farklı etnik gruplarla dışarıda gözlemlediğim çatışmalarla atölyede karşılaşmadım. Bunun sebebi, yalnızca bir çocuğun göçmen olması ve "tehdit" oluşturmaması, bu çocuğun uyumlu biri olması olabilir. Zira mahallede Suriyeli çocuklarla olan çatışmaları hem görüyor hem de duyuyorum.”

Eğitmen görüşü

Atölyede farklı etnik gruplardan çocukların arasında herhangi bir sorun yaşanmadığı, birbirleriyle iletişim kurabildikleri paylaşıldı.

Katılım

Bu başlık altında, çocukların değerlendirme bölümüne katılımlarına dair göstergeler izlendi.

“Değerlendirme anlarında yeterince derinleşememe sorunu yaşadık.”

Eğitmen görüşü

“Toplumsal cinsiyet rollerinin getirisi ile kız çocuklarında ekip içerisindeki düzeni devam ettirme ve arkadaşlarının sorumluluklarını alma gibi davranışlar vardı.”

Eğitmen görüşü

Atölyeye düzenli ve saatinde gelme anlamında kız çocuklarının belirgin şekilde daha katılımcı oldukları gözlemlendi. Öte yandan oğlan çocuklarının ise atölye içerisinde daha aktif katılım gösterdikleri gözlemlendi. Atölyelerin değerlendirilme kısmında ise çocuklar dikkatini toplayabildiği ölçüde katılım gösterdiler.

“Her atölyede uzaktan da olsa çocukların heyecanla dahil olma isteği, her masalın konusuna ve koşullarına verdikleri tepkilerin çeşitlenmesi bana bir eğitmen olarak her zaman çok keyif veriyor.”

Eğitmen görüşü

Masal atölyesinin ise, içeriği açısından çocukların katılımı anlamında daha farklı konumlandığı anlaşıldı.

Beceri ve sorumluluk

Bu başlık altında, çocukların odaklı çalışması ve konuları takibine ve dersle ilgili sorumluluklarını yerine getirmesine dair göstergeler izlendi.

Ders desteği SGD'nin uzun yıllar sonra yeniden başlattığı bir çalışma oldu. Kısa bir süre tecrübe edilen ders desteğinde beklenen değişimlerin izlenebilmesi için zamana ihtiyacı olduğu açıktır.

“Odaklanmada genel olarak biraz geliştirilmeye ihtiyaçları vardı odak süreleri kısıydı.”

Gönüllü görüşü

Bu değişim hedefi izlenirken en fazla küçük yaş grubu çocukların çalışma saatini unutmalarında kaynaklı geç kalma sorunları yaşandı.

İletişim

Bu başlık altında, kadınların kendini ifade etme biçimleri, söz alma biçimleri ve sıklıkları ve eğitimle iletişimine dair göstergeler izlendi.

Eğitmenin paylaşımlarından kadınların atölyelerde kendilerini daha iyi ifade ettikleri, söz alma ve konuşmaya katılma konusunda istekli ve kurallara saygılı oldukları, eğitimle iletişimlerinin de güven bağından kaynaklı oldukça rahat olduğu anlaşıldı.

SONUÇ

Bu başlıkta, analiz edilen bulgulara yönelik olarak, değişim teorisiyle belirlenen göstergelere ilişkin sonuçlar özetlendi.

Çalışmalar ilerledikçe çocukların kendilerini ifade etme biçimlerinde olumlu gelişmeler, çocukların ihtiyaçlarını dile getirme becerilerinin geliştiği, çocukların birbirleriyle uyumlarının arttığı görüldü. Duygulara ilişkin değişimlerin izlenebilmesi için daha fazla zamana ihtiyaç olduğu anlaşıldı. Duyguların tanınması, adlandırması, bunu paylaşılabilmesi, herkes için zorlayıcı konulardır. Çocukların da bunu ifade etmesinde zorlanması, bu alandaki gelişmenin kısıtlı olarak görülmesi olağandır. Atölye değerlendirmesi ise çocukların dikkatleri ile doğru orantılı şekilde ilerledi. Kadınların ise uzun yıllardır aşına oldukları çalışmalardan oldukça yararlandıkları anlaşıldı.

Çocuk atölyelerinde devam sorunu ve çocukların atölye gününü veya saatini unutması sık ve ortak rastlanan bir sorun oldu. Okul alanında uygulanan atölyeler hem okul ortamında olması hem de okul psikolojik danışmanının takibi ile daha istikrarlı uygulanabildi.

Kadın çalışmalarında kadınların dijital okur-yazarlığının düşük olması, imkanları olsa dahi, katılımlarına etki etti. Çalışmaya katılmak için evden çıkamayan kadınlara ulaşmak açısından uzaktan eğitim oldukça faydalıydı.

Tüm atölyelerin ortak sonucu olarak, çocuklar ve kadınlarla güven bağının kurulmasının atölyenin işleyişi ve ilerleyişine olumlu katkıları olduğu yeniden pekişmiş oldu. Ayrıca gönüllü desteğinin eksikliği ile başlayan atölyelerde eğitimcilerin oldukça zorlandığı anlaşıldı.

ÖNERİLER

Bu başlıkta, görüşme yapılan tüm gruplardan gelen öneriler özetlendi.

Pandemi ve ekonomik koşullar düşünülerek seçilen telekonferans yönteminin görüntülü arama ile kıyaslandığında daha az etkili olduğu gözlemlendi. Bu durum pandemi koşullarının azalması ile yüz yüze atölyelere dönülerek çözüme kavuşturulabilir.

SGD’de daha önce gönüllülük yapmış kişilerin yeniden gönüllülüğe teşvikinde kısa bir oryantasyonun yapılması bir ihtiyaç olarak belirlendi.

Özellikle çevrimiçi atölyelerde çocukların özel alan yokluğunun aktif katılımında azalmaya sebep olması, mutlaka bakım vereni ile görüşülerek giderilmeye çalışılmalıdır. Bakım verenler, çocuğun kendini rahat hissettiği ortama kavuşması için destekleyici olması konusunda teşvik edilmelidir.

Birebir desteğe ihtiyacı olan çocukların tespiti grup dinamiği ve çocuğun grup çalışmasına uyumu açısından önemlidir. Hem eğitimcilerin hem de gönüllülerin bakış açıları bu yönden geliştirilmelidir.

Atölyelerin planlama aşamasında yeterli gönüllü desteğinin sağlanması vazgeçilmezdir.

Bazı şeyleri neden öğrendiklerini, günlük hayatta ne işlerine yarayacağını merak eden veya kaygı yaşayan çocuklar için bu yönde özel atölyeler yapılabilir.

Çocukların devamı konusunda özel yöntemler geliştirmek sık dile getirilen bir ihtiyaç olarak belirlendi. Bu konuda çocukları takip etmek kadar, bakım verenlerin de desteğinin alınması elzemdir. Bakım verenlerle tanışma toplantıları rutin olarak sürdürülmelidir.

Tüm bu önerilere ek olarak atölye gruplarında cinsiyet çeşitliliği, ev sahibi topluluk-mülteciler çeşitliliği sağlanmalıdır. Bu çeşitlilik atölyelerin tema ve hedeflerinde belirtilen değişimleri yakalamaya yardımcı olacak kriterlerdendir.